1 LİRA

1976 ARALIK 2

GÖZLEM
gerçeklere

WALT DISNEY:

Masum ve sevimli maskenin ardındaki ideoloji

Burjuva kitle kültürünün yüzyılımızdaki en önemli ve en güleryüzlü temsilcisi Disney'in yarattığı masum ve sevimli tiplerin, sözde sınıflar-üstü ve siyaset-dışı fantezi dünyalarının ardındaki ideolojiyi sergilemek gerekiyor.

Kapitalistleşme süreci içinde nasıl bir "çocuk" kavramı geliştirildi?

«Çocuk» ve kitapları

Çocuk kitapları nasıl olmalıdır sorusuna çeşitli yanıtlar verilebilir ve şu sıralarda konu üstüne eğilen pek çok yazar bu konuda çeşitli önerilerde bulunuyorlar. Ancak «çocuk kitapları nasıl olmalıdır» sorusuna yanıt aramadan önce sorunun birinci sözcüğünden işe başlamak gerekir. Yani «çocuk kavramından ne anlıyoruz» sorusu irdelenmelidir önce. Bu konuda belli bir görüşü temellendirdikten sonra çocuk kitaplarının niteliği üzerine söylenecek sözler belli bir oranda doğruya yaklaşabilir.

Soruna şu açıdan eğilmeyi deneyelim. Çocuk kavramından bizler ne anlıyoruz, burjuvazi ne anlıyor? Yani kapitalistleşme süreci içinde nasıl bir «çocuk» kavramı geliştirildi? Ve nihayet burjuvazi tarafından geliştirilen bu kavram işçi sınıfının çocuk gerçeğine ne ölçüde uygun düşmektedir?

Bu kavramı geliştirdikten sonra eleştiriye başlayacağımızda getirilecek her eleştirel görüş, çocuk kitaplarının nasıl olması gerektiğinin temel ilkelerinin ilk tohumları olacaktır.

Burjuva toplumunda çocuk denilince ne anlaşılıyor önce buna bakalım. Günümüzde kendini iyice ortaya koyan kanıtlarına bakılacak olursa burjuvazi çocuk denilince toplumsal sorumluluğu olmayan (yasal olarak 18 yaşına kadar topluma karşı hak ve ödevleri çok sınırlı olan ya da yasaklarla kuşatılmış) toplumsal ve ekonomik üretkenliği olmayan apolitik bir yaratık anlıyor. Bu anlayış çocuğu «reşit olana dek» toplumun dışında, okulla sınırlandırılmış ve toplumdan tecrit edilmiş bir köşede suni olarak yetiştirmekten yanadır ve şimdiye dek bunu kendi açısından başarıyla sürdürmüştür.

Pratikten ve üretimden kopuk «soyut» eğitimimiz bunun en açık kanıtıdır. Böyle yetiştirilen çocuk zamanı geldiğinde onun için «hazırlanmış» yerlerden birine yerleştirilir. Tabii bu yetişme süreci, çocuğun toplum içinde aldığı yeri ve toplumsal düzeni itirazsız kabul etmesine yol açar ve boyun eğmesini sağlar.

Böyle bir çocuğun yetiştirilmesi düzenin çıkarlarına denk düşmektedir. Ancak düzen bunu maskelemek için çocuğu «saf», «kötülüklerden ırak», «temiz ve masum», «meleklerle el ele» bir varlık olarak niteler ve bunu pekiştirecek her türlü siyasal ve kültürel aracı kullanır. Oysa asıl amaç «çocuğun temiz dünyası»nı kötülüklerden mutsuzluklardan korumak değil, dünyanın somut işleyişinden habersiz ve düzenin tayin ettiği bilgilerden başkasını almayacak şekilde yetiştirmektir.

Şimdi, böylesi bir çocuk kavramına ve bu tür «fabrikasyon» insan yetiştirme yöntemine karşı bizler neler önerebiliriz?

Bizler çocuğu, devrimci öğretinin belirlediği ilkeler ışığı altında en geniş anlamda sorumlu ve üretken bir birey olarak kabul ediyor ve en küçük yaştan itibaren kavrayabildiği oranda toplumsal gerçekleri anlatan ve bunu üretime aktif olarak katarak pekiştiren bir eğitim yönteminin uygulanmasını gerekli buluyoruz.

Bu anlayışın temeli Birinci Enternasyonal'in 1866'daki Cenevre Konferansında Karl Marx tarafından atılmıştı.

Çocuk kavramını bu görüşün ışığı altında ele alarak yani çocuğu üretime katılan ve en somut şekilde toplumun bir parçası olarak kabul ederek bu düzenin koşulları altında neler yapabileceğimizi araştırabiliriz. Kısacası üretken olması gereken çocuğa verilecek kitapların nasıl olması gerektiğinin temel ilkelerini tespit etmeye çalışabiliriz.

Bizce en önemli sorun, çocuğun içinde yaşadığı toplumun sorunlarına yabancı kılınmasıdır. Demek oluyor ki çocuk kitaplarında en geniş anlamda çocuğun kavrayabileceği kavramlarla (gelişme süreci içindeki çocuğun gelişme aşamalarına göre değişen kavramlarla) yöntemlerle, edebiyat biçimleriyle, resimlerle hatta renkler yardımcılığıyla toplumsal gerçekleri ve kendi gerçeğini anlatmamız gerekiyor. Yani fanteziyi değil gerçekliğin kendisini kavratmamız gerekiyor.

Bu durumda yapılacak olan nedir?

Birincisi, çocuktan tümüyle gizlenilen toplumsal yani üretim ilişkileriyle ilgili gerçekleri gün ışığına çıkartmak. İkincisiyse çocuğa çarpıtılarak ya da yarım yamalak sunulan gerçekleri tüm açıklığıyla kavratmaktır.

Birinci olgu, yani bazı gerçeklerin çocuklardan tümüyle gizlenmesi tam bir bilgisizliğe ve ilerde yol açacağı tehlikeli yanlışlara neden olur. Bazı gerçeklerin çarpıtılarak anlatılması çocukta yarattığı kafa bulanıklığıyla kişiliğinin gelişmesini olumsuz yönde etkiler. Örneğin, batıl inançların, doğa gerçeklerinden uzak metafizik inançların pekiştirilmesi ya da üretim ilişkilerinin tayin ettiği durumların «allah vergisi» olarak kabul ettirilmesi gibi...

Demek oluyor ki birinci amaç bu hiç sözü edilmeyen gerçekleri açmak, «yasak» alanları keşfe çıkmaktır. Bu tür bir işlevi olan kitaplara «saldırı kitapları» diyebiliriz. Öte yandan çarpıtılmış gerçeklerden çocukları korumak ve gerçeği bilmenin güven verici duygusunu yaşatmak görevini yüklenmiş kitaplara da «savunma» kitapları diyebiliriz.

Bütün bunlar «çocuk kitapları nasıl olmalıdır» sorusuna en geniş ve en temel yanıtlar olabilir. Kısacası işe temelden başlar ve bunun ilkelerini tespit etmek doğrultusunda çalışırsak ne yapacağımız giderek ortaya çıkacaktır. Bu konuda yapılacak çalışmalar çocukları gerçeğin içine çekme uğraşımızın daha da sağlamlaşmasına yol açacaktır. Bu konudaki görüşlerimizi gelecek yazılarda derinleştirmeye çalışacağız.

KİTAP KULÜBÜ

Özellikle Anadolu'da, kitapçı bulunmayan pek çok yerdeki okuyucularımızın kitap edinebilmesi amacıyla kurduğumuz Kitap Kulübü listesindeki kitaplardan edinmek isteyenlere 100 lirayı aşan istekleri % 25 indirimle gönderilir. Posta ücreti Kitap Kulübüne aittir.

BİLİM DİZİSİ

SOSYAL SINIFLAR
Muzaffer Sencer / 30 Lira
AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE / Stefanos Yerasimos
Cilt I: Bizanstan Tanzimata 40 Lira / Cilt II: Tanzimattan 1. Dünya Savaşına 40 Lira / Cilt III: 1. Dünya Savaşından 1971'e 50 Lira
AZGELİŞMİŞLİK VE EMPERYALİZM / Derleyen: Atillâ Aksoy / 15 Lira
ALMAN EMPERYALİZMİNİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ
Lothar Rathmann / 15 Lira
1908 İŞÇİ HAREKETLERİ / YARI MÜSTEMLEKE OLUŞ TARİHİ
Hüseyin Avni Şanda / 20 Lira

İŞÇİ HAREKETLERİ SORUNLARI DİZİSİ

AVRUPA İŞÇİ HAREKETLERİ TARİHİ
Wolfgang Abendroth / 15 Lira
İNGİLTERE'DE EMEKÇİ SINIFLARIN DURUMU
Friedrich Engels / 30 Lira
TÜRKİYE'DE GREV HAKKI VE GREVLER
Kemal Sülker / 20 Lira

EĞİTİM SORUNLARI DİZİSİ

BARBİANA ÖĞRENCİLERİNDEN MEKTUP
3. Baskı / 12.50 Lira
AYDINLIĞA DOĞRU
Mario Lodi (2. Baskı) / 15 Lira
EĞİTİM ÜRETİM İÇİNDİR
Harun Karadeniz
(4. Baskı) / 10 Lira
DÜZENE UYGUN KAFALAR NASIL OLUŞTURULUR?
E. A. Rauter / 15 Lira

«GÖZLEM ÇOCUK» AŞAMA DİZİSİ

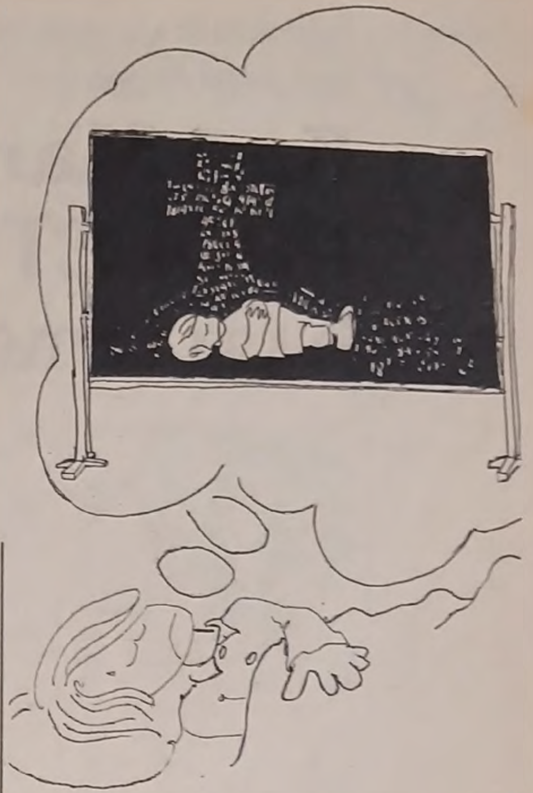
HİROŞİMA ÇOCUKLARI
Arata Osada / 10 Lira
DAVULCULAR
Reiner Zimnik / 10 Lira
BİR İNSAN DOĞUYOR
Maksim Gorki / 10 Lira
MUTSUZ BİR HAFTA
Janusz Korczak / 10 Lira
BİR ŞEFTALİ BİN ŞEFTALİ
Semet Behrengi / 10 Lira
KÜÇÜK KARABALIK
Şemet Behrengi / 10 Lira
GÜL SAĞANAĞI
Çocuklar için şiirler
İsmail Uyaroğlu / 7,5 Lira
KARANLIĞI YİYEN KEÇİ
Fazıl İskender / 10 Lira
YARININ BÜYÜKLERİNE ŞİİRLER
Bertolt Brecht / 10 Lira
YEŞİL KÖPEK
Stanislav Stratiev / 10 Lira
YAŞAMAYA DAİR
Nâzım Hikmet / 10 Lira
HAYDUT OĞLU HAYDUT
Karel Çapek / 10 Lira
ALBALON İLE MORBALON
Ümit Denizer / 10 Lira
BİSKAY KÖRFEZİ KAPTANLARI
Stanislav Stratiev / 10 Lira
DON CAMALE'YE ZEYTİN YOK
Gunther Feustel / 15 Lira
UÇURTMAM SAVAŞTAN KORKMAZ
Vietnam Çocukları / 10 Lira
SANSÜR
Tan Oral / 10 Lira

Sahibi: Marianna Hristidis / Yazı İşleri Müdürü: Abdullah Özkan / Teknik Sekreter: Deniz Oral / Yönetim Yeri: GÖZLEM YAYINLARI Başmusahip Sok. Tan Ap. No: 10 D. 6 Cağaloğlu/İST. / Yazışma Adresi: P.K. 966 Karaköy/İSTANBUL / Dizgi: Murat Matbaacılık Koll. Şti. Baskı: GÖZLEM BASIMEVİ / Abone Koşulları: 1 senelik 5.— TL.

«MUTSUZ BİR HAFTA» üzerine

AYŞE ZARALI

Kapitalist ülkelerde eğitimin başta gelen hedefi, ta çocukluktan başlayarak insanı, yabancılaşmış toplumun çarklarına uygun birer model olarak hazırlamak, yetiştirmektir.

«Büyüklerin» söylediklerini - buyurduklarını kesin birer doğru olarak kabul eden, kendi küçücük dünyasıyla yetinip ondan ötesine gözünü, kulağını, bilincini kapayan sürünün birer üyeleridir bu eğitim sisteminin ürünleri.

Temelde baskı-korku ve yalana dayanan bu eğitim sisteminde, kişilikler geliştirileceğine ezilir, törpülenir, sindirilir. Amaç öğretmek, aydınlatmak değil çocuk üzerinde «baskı» kurmak, sınıfta «disiplin»i sağlamaktır. Kırık not almak-sınıfta kalmak dehşeti içinde bunalan bir öğrencinin de tek düşündüğü şey «öğrenmek-anlamak» değil, ne yapıp yapıp o sınıfı geçmek, o dersi anlatmaktır.

Daha önce aynı çarktan geçmiş anne ve babalar bu eğitim sisteminin bulunmaz tamamlayıcılarıdır. Dünyaya gözünü açan bir çocuğun büyüklerinden duyduğu ilk söz «cızz!», «çek elini», «öcü geliyor, karışmam!» ve daha sonra «ayıp», «sen anlamazsın», «büyüklerin sözüne karışma», «soru sorma, sadece itaat et: evde bize, okulda öğretmenine yarın da 'büyüklerine'.»

Okulda öğretmen-öğrenci sanki düşman iki kamptır. Afrika'nın yüzölçümünü bilemeyen bir öğrencinin çaresiz durumu öğretmeni üzmesi gerekirken tersine büyük bir keyifle onu azarlar ezmeye devam eder. Bu keyfin doruk noktası sıfır atmak ve bütün arkadaşlarının önünde onu aşağılamaktır: «Aptal, kafasız tembel çocuk!» On kere sıfır almaktan da beter bir andır bu çocuk için. Onurun, kişiliğin acımasızca kırılmasıdır.

Oysa yüzölçümünü bilmekten daha önemlidir bu koca kıtada milyonlarca aç siyah çocukların yaşadığını bilmek. Değil okul yüzü ekmek yüzü dahi görmeyen bu çocukların her gün binlercesinin öldüğünü bilmek... Ve bunun bir kader olmayıp 'büyükler' böyle istediği için olduğunu öğrenmek... Oysa öğretmen hiç mi hiç söz etmez bunlardan. Ne açlıktan ölen çocuklardan ne Hiroşima'da bombalanan okullardan... Belki kendisi de bilmez bütün bunları. Hem ne gereği var bu 'tür' bilgilerin! Önemli olan Afrika'nın yüzölçümü, dağları, nehirleri. Orada milyonlarca insan sefalet içindeymiş, bu bizi ilgilendirmez, 'büyükler' düşünsün. Onlar bilir bu konuları.

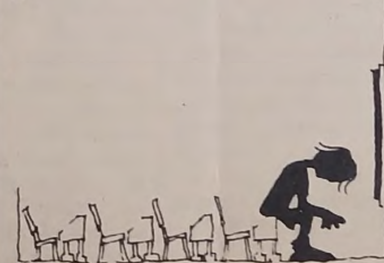
Dünyayı kavramaya açılan bütün pencereler böylece daha bu küçücük yaşlarda koca koca paslı çivilerle iyice-sımsıkı kapatılır. Yıllar geçtikce pencereler daha kalın tellerle, duvarlarla örülür. Eğitim amacına ulaşmıştır artık.

Başlangıçta pırıl pırıl öğrenme sevgisiyle yola çıkan binlerce küçük, bu çarkın içinde ezile ezile, onurları kırıla kırıla sonunda içinde yaşadıkları topluma onun değerlerine, sorunlarına yabancı birer 'standart adam' olup çıkarlar.

Janusz Korczak'ın Mutsuz Bir Hafta'sı (*) küçücük bir çocuğun ağzından bu eğitim sisteminin bir eleştirisidir.

Koca bir mutsuz hafta boyunca yaşadıklarıyla Stasio bize, öğretmenlerin, anne babaların, anlayışsızlıklarıyla, duyarsızlıklarıyla küçücük bir çocuğun dünyasını nasıl kararttıklarını, onun kendine olan güvenini kaybetmesine nasıl neden olduklarını bütün çıplaklığıyla anlatır.

Kötü bir hafta geçirmişti Stasio, ama pazartesi günü, başarı ve zaferlerle dolu yeni bir haftaya başlamak istiyordu. Herşeyi düzeltmeye karar vermişti, çok çalışacaktı bu iki günlük tatilde. Ama işte teneffüse tam beş dakika kala derse kaldırılır. Aptallaşır, dona kalır zavallı Stasio! Öğretmenin sorduğu soruyu algılamaz bile. Bütün dünyası yıkılmıştır. Kafasının içi uyuşmuştur sanki. Niye onu seçmişti ki öğretmen... Oysa neler kurmuştu yeni hafta için. Bütün sınıfın hep bir ağızdan tekrarladığı cevabı duymaz kulakları. Kaybetmişti, yenilmişti... Bütün sınıf için ise aptalın tekiydi artık o... Stasio'nun, binlerce Stasio'nun bu acısı nedense Aziz Nesin'in Nesin Vakfı 1976 Yıllığı'nda ancak güldürü öğeleri ağır basan bir öykü olarak nitelendirilecektir.

Kitap tanımlamaları bir cümleyle yapılamıyacağı gibi —macera kitabı, güldürü kitabı gibi— dayandığı bütünü ele almadan bir kitabı değerlendirmek imkânsızdır. Böyle bir atlama insanı, eğitim sisteminin eleştirisi sayılabilecek bir kitabı güldürü kitabı diye tanımlama yanlışına kadar götürür. Aynı mantıkla gidersek Aziz Nesin'in Zübük'ü de ancak güldürü türünden bir roman olarak nitelendirilebilir. Oysa Zübük, 1950 sonrasının en net, en canlı bir anlatımıdır.

Kaldı ki bizler de, şu ya da bu şekilde Stasio'nunkine benzer bir okul serüveni yaşadık. Derse kalkmamak, sıfır almamak için içimizden dualar ederek biran önce kurtarıcı zilin çalmasını bekledik. Tembel aptal diye horlandık, ya da horlanan arkadaşlarımız için üzüldük. Kimbilir kaç kere kırık not aldığımızda evde karşılaşacağımız tablonun korkunçluğunu düşünüp ölmeyi ya da evden kaçmayı tasarladık.

Stasio'nun yaşadığı acı, aynı katı, baskı ve yalana dayalı eğitimden geçenlerin ortak acısı ve şikâyetidir.

(*) Polonya'nın yetiştirdiği en ünlü pedogoglardan olan Janusz Korczak (1878 — 1940) bütün yaşamı boyunca eğitim sorunlarıyla ilgilenmiş, yazılarında hep pedogoji konularını işlemiştir. Korczak'ın Çarlık Rusya'sının egemenliği altındaki Polonya'da geçen «Mutsuz Bir Hafta», isimli hikâyesi bir güldürü kitabından çok o günün eğitim düzenine yönelttiği önemli bir eleştiri olarak nitelendirilir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında bir yahudi yetimhanesini yöneten Korczak, Polonya'daki şovenist hava içinde birçok baskılarla karşılaştı ama görevini, çocuklarını bırakmadı. Savaşın en zor şartlarını, açlığı soğuğu onlarla paylaştı. Ve yine ikiyüz çocuğuyla birlikte bir Nazi toplama kampında (Treblinka) öldü.

ARAŞTIRMA Sorunlar Gözlemler

Çocukların ve yetişmekte olan gençlerin eğitimleri, üretken çalışmayla bütünleştirilmelidir

Karl Marx'ın PROLETER EĞİTİMİ üzerine bazı temel görüşleri

Bugün iş başında bulunan koalisyon hükümeti, kilisenin okul üzerindeki hakimiyetini pekiştirecek kanunu bir an önce yürürlüğe koymak isteğindedir. S.P.D. (1) proleter eğitimiyle burjuva eğitimi arasındaki temel çelişkiyi görmezlikten gelmekte, Karl Marx'ın bu konudaki görüşlerine önem vermediği gibi Weimar cumhuriyetinin (2) iğrenç eğitim dalaverelerini sürdürmekte yarar görmektedirler. Fakat, okulun ve dinin egemen sınıfların elinde ne derece önemli bir baskı aracı olabileceğini (...) varolan eğitim düzenine birkaç reform uygulamanın sorunu çözmeye yetmediğini, okul düzeninin tümünü, öğretmenlerin yetiştirilmesi yetkisi dahil, burjuva devletinin ve onun işbirlikçisi Kilise'nin elinden almak gerektiğini emekçi kitlelerin gözü önüne sermek için ortam hiç bir zaman bugünkü kadar uygun olmamıştı. Bunun için de proleter -burjuva okulu; din okulu-layik okul; soyut teorik okul-çalışma okulu; dinî ve ahlâkî eğitim marksist eğitim, aile eğitimi-toplumsal eğitim gibi temel kavramlar tüm belirleyici yönleriyle proleter kamuoyu önünde tartışılmalıdır. (...) Demek oluyor ki K.P.D.'nin (3) bu tartışmaların en geniş kitleler önünde gerçekleşmesi için çaba sarfetmesi ve eğitim sorununda Karl Marx'ın görüşlerini yeniden gündeme getirmesi, gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Böyle bir çalışma eğitim sorunlarındaki tartışmalara temel oluşturacağı gibi «marksist» etiketi altında gizlenen okul politikacılarını da açığa çıkarmaya yarayacaktır.

I — EĞİTİM ve İŞÇİ SINIFI :

Karl Marx'ın eğitim sorununa verdiği büyük önem daha 1866 yılında I inci Enternasyonalin Cenevre Kongresinde sunduğu, çocukların çalışması hakkındaki bildirisinde belirmektedir. Karl Marx bildiride şöyle demektedir:

«Bununla birlikte işçi sınıfının en aydın kesimi sınıfının ve dolayısıyle insanlığın geleceği büyümekte olan işçi neslinin eğitimine bağlı olduğunu açıkça kavramaktadır.» (4)

Bu cümlenin, tüm işçilerin düşüncesine iyice yerleşmesi için hiç bir zaman yeterince ısrar etmiş olmayız; oysa buna rağmen KPD içinde dahil, proleter devrimci eğitim siyasetinin önem ve rolünün geniş şekilde anlaşılmadığı görülmektedir.

Oysa, proleter eğitim siyaseti soyut bir şekilde yürütülemez. Yukarıda söz konusu edilen bildirisinde Marx, «var olan sistemin mahvedici sonuçlarına karşı» çocukları ve genç işçileri koruyan bir kanun zorunluluğundan hareket etmektedir. Bildiri ile 12 yaş arasındaki çocuklar için «fabrikada» veya «evde» günde iki saat çalışmayı, 13 ile 15 yaş arasındaki çocuklar için günde azami dört saat ve 16 ile 18 yaş arasındaki genç işçiler için de günde altı saat çalışmayı öngörür. Bu bakımdan Marx'ın, çocukların fabrikada veya evde çalışmalarını yasaklamayı amaçlamadığına, kesin olarak dikkat edilmelidir. Ancak Marx bu çalışmanın çocuğun kaldırabileceği ölçüde sınırlandırılmasını ve eğitim ve öğrenimiyle ilişkili olmasını öngörmektedir. Bildiride bu konu ile ilgili olarak şöyle denmektedir:

«Buradan hareket ederek, şunu söylüyoruz: toplum, çocukların ve yetişmekte olan gençlerin, üretken çalışma ile eğitimleri bağdaştırılmadıkça, ne anne babaların, ne patronların, onları işte kullanmalarına izin vermemelidir.» (5)

Bu nedenle, devrimciler için, çocukların sömürüsüne karşı mücadele ile proleter eğitim reformu için mücadele, organik bakımdan birbirine bağlıdır. Dolaylı ve dolaysız bir kapitalist sömürüden korunmak, gerçek bir eğitim reformunun ilk şartıdır; bundan amaçlanan, çocuğun toplumsal olarak örgütlenmiş çalışmasının yasaklanması değil, çocukların üretken çalışmasının eğitim ve öğrenim ile bağdaştırılmasıdır.

II — OKUL ve FABRİKA :

Karl Marx, yukarıda anılan bildirisinde çocukların çalışmasının muhakkak ortadan kaldırılması gereken kötü bir durum olmayıp asıl üzerinde durulması gereken şeyin çocuk emeğinin kapitalist sömürüye uğraması olduğunu ısrarla belirtmiştir. Marx, çocukların üretim sürecinde yer almalarında hiç bir sakınca görmediği gibi, aksine bu olguda olağanüstü değeri olan bir ilerlemeyi tespit eder. Bu ilerleme, çocukların kişiliğinin çok yönlü ve gerçek gelişimini sağlayan bir eğitimi mümkün kılar. Bildiride Karl Marx şöyle devam etmektedir.

«Modern sanayinin, her iki cinsten çocukları ve ergenlik yaşındaki gençleri, toplumsal üretimin büyük çarkına katma eğilimini, (sermayenin saltanatının bu eğilimi tiksinti verici kılmasına rağmen), tutarlı ve olumlu bir ilerleme olarak kabul ediyoruz. Akılcı bir toplumda, sağlıklı her yetişkinin doğanın genel yasasının dışında kalmaması gibi, dokuz yaşına gelmiş her çocuk da üretken bir işçi olmak zorundadır.» (6)

«Kapital»in birinci cildinde ise, İngiliz Fabrika yasalarının tartışmasında Marx şöyle demektedir:

«Sermayenin değişen sömürü ihtiyacını karşılamak için yedekte tutulan, her an kullanıma hazır sefil ve perişan bir işçi nüfusunun yerini değişen iş ihtiyaçlarına uygun olarak her an mutlak olarak işe yarar ve kullanılabilir insanların alması; yaptığı iş bütününün ancak küçük bir parçası olan parça-işçinin (bireyin) yerini tam ve bütün yönleriyle gelişmiş, çeşitli toplumsal fonksiyonları doğal ve edinilmiş yetenekleriyle ve birinden diğerine kolaylıkla geçerek yapılabilen bir işçiye (bireye) bırakması, büyük endüstri ile ölüm kalım meselesi haline gelmiş bulunuyor.» (7)

Bu iki alıntı, bizim okul sorunu alanındaki isteğimizin özünü gelişmeye açık bir şekilde, barındırmaktadır. Bizim bu «isteğimiz»: bugün keskin bir çelişki içinde olan, eğitim ile toplumsal çalışmanın, okul ile fabrikanın, yaratıcı çalışma ile örtülü disiplinin, kafa emeği ile kol emeğinin yüce bir bütün içinde birleştiği eğitim sistemidir. İşte bu sistem de «üretim okulu»dur.

Kapitalist gerçekliğin dikkatli gözlemi ve bilimsel incelenmesi, Marx ve öncüsü büyük Robert Owen'e üretici çalışma ile eğitimin bir arada yürütülmesi gerekliliğini kavratır.

«Robert Owen'in ayrıntıları ile göstermiş olduğu gibi, gelecekteki eğitimin tohumu fabrika sistemi içinde atılmış ve ilk sürgünlerini vermeye başlamış bulunuyordu: bu eğitim sisteminde belli bir yaşın üstündeki bütün çocuklar için üretken faaliyet ile eğitim ve jimnastik birleştirilmiş olacaktır; bu yöntem, sadece toplumsal üretimi arttırmaya yarıyan bir yöntem olarak kalmayacak fakat aynı zamanda bütün yönleri ile gelişmiş bir insan yaratmanın da biricik yolu olacaktır.» (8)

III — ÇALIŞMA ve EĞİTİM :

İşte biz devrimciler, Karl Marx'ın öğretisine bağlı kalarak eski soyut teorik okulun yerine «üretim okulu»nun almasını talep ediyoruz. Bu talep burjuva okul reformcularının önerdikleri «iş okulu»ndan tamamen farklıdır. Kerschensteiner gibi okul reformcuları, beden çalışmasının şimdiki eğitime dahil olmasını arzulamakta ve dolayısıyle de sonuç olarak, toplumsal üretimden kopuk kalan, şimdiki soyut teorik okul çerçevesi içinde, öğretim yöntemlerinin düzeltilmesini istemektedirler. Biz ise, aksine **«okul ve fabrika ilişkisini, pedagojinin fabrikaya girmesini»** istiyoruz. Bunu yalnızca eğitimin başarısını geliştirilmiş pedagojik yöntemlerle artırmak için değil, aynı zamanda genel, ekonomik, toplumsal ve siyasi nitelikteki nedenler için istiyoruz. Okul ve toplumsal üretimin organik ilişkisi, insan çalışmasının üretkenliğini artırır ve bireyin çok yönlü kullanımına elverir; ayrıca aynı zamanda okulu aşırı işçi yaşamına yabancı olan milliyetçi papaz egemenliğinden yana eğitim «memurlarının» elinden kurtarır, proleter çocuğunu, kendi sınıfının büyükleriyle temasa geçirtir, yetişkin işçileri çocuklarının okulları ile ilgilenmeye yöneltir ve de çocuklar arasındaki cinsel, mesleki, kalıplaşmış bir ayırım olan küçük - büyük ayrımı gibi ayırımlara kendiliğinden son verir.

EDWIN HOERNLE : Alman Komünist Partisinin en önemli teorisyenlerinden biridir. Özellikle Üçüncü Enternasyonal döneminde eğitimle ilgili pek çok çalışma yapmıştır. Elinizdeki yazısı 1927 yılında «Die International» dergisinde yayınlanmıştır.

Herkes için tek bir «gerçek» okul ancak sanayi ile iç içe bir okul temeli üzerinde kurulabilir.

Aslında burjuvazi, yalnızca eğitimin üretim okulu esaslarına göre temelden değişmesini reddetmekle kalmamakta, aynı zamanda el işinin bugün var olan geleneksel okullara sokulmasına da karşı çıkmaktadır. Olsa olsa kalıplaşmış eğitim programı yanında, bazı «yetenekleri» geliştirmeye yarayacak eğitime izin verir. Oysa, çocukların öğrenme ve üretme yeteneklerinin gelişmesi için, çalışmaya bağlı bir eğitimin, gözönünde bulundurulması gereken yöntemsel önemi, Marx'tan önce bile öne sürülmüştür. Marx, İngiliz Fabrikalar yasasında, bu «zavallı» eğitimin hayret verici sonuçlarını anlatan fabrika müfettişlerini kaynak olarak göstermektedir.

«Çok geçmeden fabrika müfettişleri, öğretmenlerden sağlanan bilgilere dayanarak, fabrikalarda çalışan çocukların okula muntazam devam eden çocukların ancak yarısı kadar bir eğitimden yararlandıkları halde, öğrendiklerinin onlar seviyesinde ve çok kere de daha fazla olduğunu ortaya koymuşlardı.» (9)

Marx bu çarpıcı olgunun nedenini kol emeği ile kafa emeğinin düzenli bir şekilde ard arda gelişindeki canlandırıcı etkide bulur: «Yarım gün çalışma ve yarım gün okulda eğitim görme sisteminde bu işlerden her biri diğerinin verdiği yorgunluk ve bıkkınlığı giderici bir etki yapıyor; bunun sonucu olarak, her iki iş de çocuğa, bunlardan devamlı olarak sadece birini yapmaya mecbur olması halindekinden, daha uygun ve iyi geliyor.» (10)

Marx aynı konuda 1863 Edinburgh'da toplanan Sosyal Bilimler Kongresindeki Senior'un konuşmasından söz ederek «..yukarı ve orta sınıflardaki çocukların yeknesak ve gereksiz derecede uzun olan okul saatlerinin, öğretmenin işini yok yere ağırlaştırdığını, öğretmenin ise çocuklara zaman, sağlık ye enerjilerini sadece boş yere harcatmakla kalmayıp mutlak olarak zararlı bir şekilde yok ettirdiğini» gösterdiğini belirtir. (11)

Bu durumda bugünkü eğitimcilerin en azından yöntem açısından okulun üretken çalışma ile birleşmesine taraftar olmaları gerekirdi, tıpkı işçi ailelerinin ve hekimlerin, Marx-Kendell tasarısının da açıkça belirttiği gibi, «beden ve ruh kültürü» yararına eğitim ile endüstiyel çalışmanın ilişkisine taraftar olmaları gerektiği gibi.

IV — TEKNİK ve EĞİTİM :

Tabii ki burjuvazinin derdi başkadır. Kapitalizmin gelişme dönemindeki burjuvazi hiç olmazsa bir parça ilerici pedagoji ve eğitim siyasetine biraz eğilim ve anlayış gösteriyordu. Tekelci kapitalizm, emperyalizm ve proleterya devrimi döneminde, bu ilgi tamamen yok oldu.

Günümüzde burjuvazinin ilkokulu, Kilise'ye ve onun bağnaz eğitimine teslim etmekte haklı nedenleri vardır. Çünkü sanayi alanında teknik gelişmelerin kapitalist biçimde uygulanması her şeye rağmen «çok yönlü gelişmiş insan üretimi» sonucunu verebilir. Oysa kapitalistlerin, gitgide bu tip insanlara daha az ihtiyaçları vardır ve hatta onlar için bu insanlar gitgide daha tehlikeli olmaya başlamışlardır. İşverenin fabrikası için kalifiye işçiye iyi yetişmiş işçiye giderek daha az ihtiyacı olmaktadır. İş'in giderek çok küçük parçalara ayrılması öğrenme çabası gerektirmeyen çok az sayıda tekdüze el hareketlerinin tekrarlanması ile sınırlanması bir yandan işçinin fikrî yeteneklerini, iradesini ve kişiliğini bozarken öte yandan makineye uyma yeteneği aranılan bir numaralı nitelik haline gelir. Marx, «Kapital»de «bu tip iş, işçiyi öldürür» diye yazar ve devamla «her çocuk, hareketlerini otomatın devamlı ve yeknesak hareketlerine kolayca uydurabilir.» der.

Tabii, okulda gelişmenin yolunu engelleyen kalifiye ustalarla tecrübeli işçilerin ortadan kalkması ve yerini makinenin alması değil, yalnızca kapitalizmin makinayı kullanış biçimidir. Makineleşmiş sanayi eğitimin yönünü sürekli değiştirmektedir. Marx, yukarıda sözünü ettiğimiz yapıtında, «Makine sistemi bir bütün olarak bir ve aynı anda ve uyuşum içinde işleyen çok sayıda çeşitli makinelerden meydana gelen bir sistem olduğu ölçüde buna dayanan kooperasyon da çeşitli işçi gruplarının farklı makineler arasında dağılmalarını gerektirir» der (12) ve şöyle devam eder:

«Ama ne var ki, makineli üretim bir ve aynı işçiyi devamlı olarak bir ve aynı işe bağlıyarak bu dağılımının oturtulup sabitleştirilmesi zorunluluğunu ortadan kaldırır. Fabrikanın bütün olarak hareketi işçiden değil fakat makineden başladığı için personelin, iş-sürecinde bir kesilme olmadan, her istenildiği ve gerektiği zaman değiştirilmesi mümkündür.» (13)

Aslında geleneksel usta zanaatkârlığın tamamen yokoluşu, «çok yönlü gelişmiş insan üretimi» ile çelişmektedir. Aksine, bu olgu düşünce ve duygu kısırlığından, yeknesaklıktan kurtaran, gerçekten ilerici ve yoğun bir eğitimi hızlandırmakta hatta kendisi buna öncü olmaktadır.

V — KAPİTALİZM ve OKULDA İLERLEME

Görüldüğü gibi işçinin makineye köle oluşunun ve hatta buradan hareket ederek kapitalist devlette kitle eğitiminin bozulmasının nedeni makine değil, makinenin kapitalist üretim tarzı içindeki kullanımıdır. Kapitalist işveren makinelerin son derece mükemmelleşmesini sağlayacak üretimi kendi çıkarına ters düştüğü için, engellemektedir. Marx bu konuda şöyle yazmaktadır:

«Şimdi, eski iş-bölümü sistemi, teknik bakımdan makine tarafından bir yana itilmiş olmakla beraber, bir zaman sonra işgücünü sömürme aracı olarak sermaye tarafından daha iğrenç bir şekilde biçimlendirilmek ve yerleştirilmek üzere, manüfaktürden arta kalan bir gelenek olarak başlangıçta fabrikada sürüklenip gider. Bir ve aynı parça-aleti ömür boyu kullanma uzmanlığı, bir ve aynı parça-makineyi ömür boyu kullanma uzmanlığı haline gelir. İşçinin kendisini küçük yaşından itibaren bir parça-makinenin parçası haline getirmek için makineden kötü bir şekilde yararlanılır. Böylece, yalnız işçinin kendisinin yeniden-üretimi için gerekli masraflar önemli miktarda azaltılmış olmaz fakat aynı zamanda fabrikanın bütününe, yani kapitaliste, çaresiz bir şekilde bağlanması işi de tamamlanmış olur.» (14)

Karl Marx burada, şu üç olayın temel ekonomik nedenini ortaya çıkarmaktadır: bu üç olgu şunlardır: Birincisi, tüm dönemlerdeki sanayi kapitalistleri gerçek bir ilkokul reformuna çok sınırlı bir şekilde ilgi duymasıdır; İkincisi bundan hemen hemen yüz yıl önce bir Robert Oven'in dahiyane eğitim deneylerinin başarısızlığa uğramasıdır, ve nihayet Üçüncüsü içinde yaşadığımız çılgınca bir rasyonalleşme döneminde bu küçük ilginin de tamamen ve kesinlikle sönmesi ve hatta sistematik bir eğitim gerilemesine yerini bırakmasıdır. Kapitalistler günümüzdeki «rasyonalleşmiş» sanayinin yol almasını temin etmek için gitgide daha az sayıda işçi kitlelerinden sivrilen kalifiye işçiye ihtiyaç duymaktadır. Bu tür işçilerin eğitimlerde yalnızca pratik ve diğer gelişmiş bilim ve çalışma dallarından alabildiğine kopuk olup ilkokul dışında gerçekleşmekte ve büyük sanayinin çıraklık okulları ile özel ve devlete ait teknik okullarda sağlanmaktadır. Seviye olarak da ilkokullardan daha yüksektir. İlkokul içinde, seçkin çocuklar sınıflarının oluşturulması gibi düzenlemeler, bozulmanın daha da arttığı «fakirler okulu» içinde bir ayırımı mümkün kılmak için, bu «işçi aristokrasisi» lehine meydana getirilmiştir. Dört yıl sürekli ilkokulun daha da bozulması çürümeyi hızlandırdı. Neden bugün kapitalistler gerçek bir eğitim reformunu ya da çalışmaya dayanan modern okulun oluşturulmasını desteklesinler? Onların böyle bir okulun yetiştireceği insanlara ihtiyaçları yoktur. Gelişmemiş bir zekânın basitliği ile ancak tek bir görevin yerine getirilmesi için gelişmiş bir ustalık onlar için çok daha yararlıdır. İşte bu durum Marx'ın işçilerin korunmasının yasalaşması hakkındaki tezini kesinlikle doğrular. Bu teze göre «kapitalist üretim sürecinin niteliği, belirli bir noktadan sonra mümkün olan tüm akılcı düzelmeyi safdışı bırakır.

Tekelci kapitalizm döneminde eğitim reformu, ya da en azından ilk okulu ilgilendiren reformun gerçekleşmesi bir ütopyadır. Bu durumu ekonomik nedenlerle iktidar siyaseti ile ilgili nedenler etkilemektedir. Bunlar burjuvazinin, ilkokullarda seviyeyi elinden geldiğince alçak tutmasını, yüksek okullarda burjuva sınıfı niteliğini güçlendirmesini ve hatta devlet okularında egemenliklerini temellendirme yolundaki eski taleplerinden bile Kilise yararına vazgeçmesine yol açar. Burjuvazi, proleter çocuklarını özgür, eleştirel düşünceden ve dayanışma içinde etkili bir eylem yeteneğinden yoksun kılmak için çareyi dinin beyinleri körletmesinde ve kilisenin bağnaz mekanik yetiştirme yöntemlerinde bulmaktadır. Ve burjuvazinin «dini» ve «ahlâki» eğitimden sağladığı çıkar kilisenin alabildiğine imanlı ve akıl dışı eğitim yöntemleriyle düz orantılıdır.

VI — DEVLET, BABA HAKKI ve OKUL :

Burjuva koalisyon hükümetinin resmen yayınladığı, papaz yanlısı eğitim yönetmeliğinin her maddesinde «baba iradesi ve rızası»ndan söz edilir. Devlet okulu, ancak ana-baba tarafından verilen eğitimi «tamamlamak, güçlendirmek, nöbeti devralmak» için vardır (!) «baba hakkı» Weimar cumhuriyetinin anayasasında kutsallaştırıldıktan sonra şimdi de ancak burjuvazinin ve mülk sahiplerinin çıkarlarını korumaya yaramaktadır. Reich'in sözünü ettiğimiz, eğitim yönetmeliğinde ise kilise «baba hakkı»nı kendi egemenliği amaç-

Karl Marx'ın PROLETER EĞİTİMİ üzerine bazı temel görüşleri

larına ulaşmak için alet eder. İşte bütün bunlara rağmen ya da daha doğrusu bundan dolayı, koalisyonun sosyalist ortağı «baba hakkı»nı kutsallaştırma çabalarına canü gönülden katılmaktadır. Şimdi ortaya konulacak soru şudur: bizler, teoride ve pratikte, burjuva eğitim yönetmeliğinin-kendi deyimleriyle-«eğitme hakkına sahip» olanlara verdiği rol karşısında nasıl bir tavır alacağız?

Cenevre Kongresinin daha önce söz konusu edilen kararında Marx «çaresizlikten» proleter ana-babaların «kendi öz çocuklarının satıcıları ve esircileri» haline getirildiklerini apaçık belirtmektedir. Bu metinde «çocuğun ve genç insanların haklarının korunması gerektiğini» açıklamakta ve şöyle devam etmektedir:

«Eğer burjuvazi ve aristokrasi kendi soyundan gelen genç nesle karşı görevlerini ihmal ediyorsa kendi bileceği iştir. Bu sınıfların imtiyazlarından yararlanan çocuklar önyargılarından dolayı sıkıntı çekmeye mahkûmdurlar.

«İşçi sınıfının durumu tamamen farklıdır. İşçi iyi ya da kötü davranma konusunda özgürce bir seçim yapamaz. Çoğu kez çocuğun gerçek çıkarlarını ve insan gelişiminin doğal şartlarını anlamak için bile çok cahildir.»

İşte bu nedenle proleter çocuklarının eğitimi «işçi sınıfının en aydın kesimine» emanet edilmelidir. Hiç bir marksist, bugün S.P.D. sözcüsü olarak ortaya çıkan Löweinstein'in yaptığı gibi burjuva devletinin okulu egemenliği altına almayı isteyemez, böyle bir önerinin yanlısı olamaz. Marx, «Gotha Programı» nın eleştirisinde bu konuyla ilgili şöyle bir açıklamada bulunmaktadır:

«'Halkın devlet tarafından eğitimi', kesin olarak karşı durulması gereken bir şeydir. Genel bir kanunla ilkokulların gelir kaynaklarının, öğretim personelinden istenen yeteneklerin, okutulan derslerin v.b. tespiti Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, devlet müfettişlerinin yardımıyla bu kanunun uygulanmasının denetimi, devleti halkın eğiticisi yapmaktan bambaşka bir şeydir! Üstelik, burada yapılacak şey, okuldan hükümetin ve kilisenin her türlü etkisini uzak tutmaktır.» (15)

Bugün, Bavyera anlaşması gibi Reich'in eğitim yönetmeliğinin de burjuva devletine, eğitim programı ve Kilise tarafından kullanılan eğitim kitaplarının içeriği konusunda karar alma yetkisini vererek yukarıda Marx'ın sözünü ettiği görevlerden daha fazlasını vermemiş olduğunu tespit etmek oldukça ilginçtir! Yani Kilise ve Devlet proletaryayı aptallaştırmak için işbölümü yapmaktadır. Bu iş bölümünde fiilen eğitme işi, daha ince ve daha etkili eylem biçimlerine sahip olan Kilise'ye düşmektedir. Buna karşı devrimciler Marx'ın görüşlerine uygun olarak eğitimle ilgili kararlarda proletarya örgütlerinin denetimini talep etmektedir. Bu talep Reichstag komisyonunda belirtilmişti fakat o komisyonda burjuva partileriyle yakın ilişkiye giren sosyal demokratlar bu talebi yalnızca açıkta bırakmakla kalmamışlar aynı zamanda hor görerek alay da etmişlerdir.

VII — AİLE, TOPLUM ve EĞİTİM :

Burjuva koalisyonu hükümetinin gerici eğitim kanunu tasarısı, açıkça ve kesin bir kararlılıkla, aile içindeki eğitimi Devlet tarafından düzenlenen kamu eğitiminden üstün tutmuştur; aile eğitimine öncelik tanınmıştır. Yani ailenin «toplumun ana çekirdeği ve kültür ile geleneklerin koruyucusu» olduğu yolundaki burjuva ilkesine harfi harfine riayet (!) edilmiş olundu.

Eğitimle «yakından» ilgilendiklerini iddia edenlerin iki yüzlülüklerinin en son örneklerinden olan bu durumla ilgili olarak Marx ve Engels'in «Komünist Manifestosu» nda yazdıklarına bakmak ilgi çekici olacaktır:

«Yani, şimdi biz, aile eğitimi yerine toplumsal eğitimi getirmekle sizce en kutsal bağları parçalıyoruz!

«Peki ya sizin eğitiminiz? Onu da toplum belirlemiyor mu? Okul aracılığıyla belirlenen, toplumun dolaylı ya da dolaysız müdahalesinin sonucu değil mi? Toplumun eğitim üzerindeki etkisini komünistler icadetmedi; onlar yalnızca niteliğini değiştiriyor ve egemen sınıfın etkisinden kurtarıyorlar.

«Burjuvazinin, aile, eğitim ve ana-baba ile çocuk arasındaki yumuşak ve tatlı ilişkilerinden söz eden nutukları, büyük sanayinin proleter aile bağlarını yıktığı ve çocukları basit ticaret nesneleri, basit çalışma araçları haline getirdiği ölçüde daha da tiksindirici oluyorlar.» (16)

Yani kapitalizm aileyi yalnızca saygınlığından mahrum etmekle kalmamakta aynı zamanda dayanaklarını yıkmakta, birlikteliği çatlatmaktadır. Ve tabii bu durumda özellikle proleter ailesini eğitimci bir topluluk olarak kabul etmek çok zor bir iştir. Çocukların eğitimi için gerekli ön şartlar proleter ailesinde yoktur. Böyle bir eğitim görevi için maddi ön şartlar gerekli olduğu kadar fikri teçhizatlanma da bir o kadar gereklidir. Proleter ailesinde özellikle bu fikri ön şartlarda eksiklik kendini apaçık hissettirmektedir. Bugün proleter ailesi çocuklarına altyapının ve teknolojik-ekonomik gelişmenin düzeyine ve de devrimci proletaryanın amaçlarına uygun bir eğitim verecek durumda değildir. Modern sanayi çağının bilim ve kültüründen yararlanmayı mümkün kılacak, kol emeğiyle kafa emeğini, pratikle teoriyi ahenkli bir şekilde bağdaştırmayı sağlayacak olan çocuk eğitimindeki güçlü değişim ancak bir toplumsal eğitim örgütünün varlığıyla gerçekleştirilebilir. Marx, «teknik eğitim» sözcüğünden «Üretim süreçlerindeki genel bilimsel ilkeleri ileten ve aynı zamanda çocuğa ve erginlik çağındaki gençlere işin her yönünü kavratan, temel aletlerin kullanılmasını ve onlardan yararlanılmasını öğreten» bir eğitimi anlamaktadır. Aile yuvasının sınırlarını fersah fersah aşan böylesine bir toplumsal eğitimin örgütlenmesi yalnızca çok yönlü gelişmiş, üstün bir kişiliği geliştirmiş yeni insanın tohumunu atmakla kalmayacak aile'nin de çok daha gelişmiş bir biçimini oluşturacaktır. Böylesine bir aile, artık «baba egemenliğine» anne ve çocukların köleliğine dayanmayacak, tüm hukukî ve ekonomik baskılardan kurtulmuş bir topluluk olacaktır.

Bu konuda, Kapital'in birinci cildinde Marx şöyle demektedir:

«Eski aile bağ ve ilişkilerinin kapitalist sistem içinde uğradıkları çözülme ne kadar korkunç ve iğrenç görünürse görünsün, büyük endüstri, kadınları, gençleri ve her iki cinsten çocukları aile çevresinin dışına çekip kendilerine toplumsal üretim sürecinde önemli roller vererek ailenin ve cinsler arası ilişkinin daha üstün bir biçimi için gerekli olan yeni ekonomik temeli oluşturur. Ailenin Hıristiyan-Cermen biçimini mutlak ve değişmez saymak, şüphesiz, her biri tarihsel gelişimin bir safhasını oluşturan eski Roma veya eski Yunan veyahut doğu aile biçimini mutlak ve değişmez saymak kadar saçmadır. Bunun gibi kolektif işçi grubunun her iki cinsten ve çeşitli yaşlardaki kişilerden meydana gelmesi olgusu, kapitalizm hakimiyeti altında bir çürümüşlük ve kölelik kaynağı haline gelen bu olgu kendinde yeni bir toplumsal gelişimin tohumlarını taşımaktadır. Doğada olduğu gibi tarihte de çürüme yaşamın laboratuvarıdır.» (17)

Olaylara bu açıdan bakınca, dinci küçük burjuvaların «baba otoritesi», «aile eğitimi» tekerlemelerine karşı, toplumun eğitici görevi ilkesini; çocukların aile içinde ve dışında sömürülmekten, şiddete kurban olmaktan korunmaları ilkesini; çok yönlü bir eğitim ilkesini; babanın çocuğunu, öğretmenin öğrencisini, patronun da çırağını cezalandırma hakkının ve «her şeye kâdir» babanın otoritesini yok etmek ilkesini savunmaktan bir an olsun vazgeçmemek gerekmektedir.

---

(1) S.P.D.: Alman Sosyal Demokrat Partisi.

(2) Weimar Cumhuriyeti: Almanya'da 1918'de İmparatorluğun çöküşünden sonra kurulan Cumhuriyete verilen isim.

(3) K.P.D.: Alman Komünist Partisi.

(4) Karl Marx: «Her İki Cinsten Gençlerin Ve Çocukların Çalışması» sorununu inceleyen bildiriden. Birinci Enternasyonal'in Cenevre Kongresine (3-8 Eylül 1866) sunulmuştur.

(5) Karl Marx: Adı geçen bildiri.

(6) Karl Marx: Adı geçen bildiri.

(7) Karl Marx: «Kapital» Birinci cilt, İkinci kitap, s. 184. Odak Yayınları, Ankara 1974.

(8) Karl Marx: «Kapital...» s. 178.

(9) Karl Marx: «Kapital...» s. 177.

(10) Karl Marx: «Kapital...» s. 177.

(11) Karl Marx: «Kapital...» s. 177.

(12) Karl Marx: «Kapital...» s. 83.

(13) Karl Marx: «Kapital...» s. 84.

(14) Karl Marx: «Kapital...» s. 85.

(15) Karl Marx: «Gotha Programının Eleştirisi» s. 47. Sol Yayınları, Ankara. Birinci Baskı.

(16) Karl Marx - F. Engels: «Manifesto».

(17) Karl Marx: «Kapital...» s. 187.

Walt Disney

Masum ve sevimli maskenin ardındaki ideoloji

Miki Fare'siyle, Vakvak'larıyle, Pluto'suyla, Bambi'siyle, Peter Pan'ıyla Walt Disney, kuşkusuz 20. yüzyılın en büyük kültürel metalarından biri, belki de en popüler olanı. Disney'in çizgi-hikâyeleri, filmleri, gömleklerden gece lambalarına kadar çeşitli eşyayı süsleyen karakterleri yaşamımızın, özellikle de çocukların yaşamlarının bir parçası olmuş artık. Bu «sevimli ve masum» karakterlerin yaratıcısı Walt Disney, geçenlerde ölümünün 10. yılı dolayısıyla bir kez daha anıldı. Türk basını da bu anma kervanından geri kalmadı tabii. Bir kez daha bu fantezi dünyasının temsil ettiği «erdemler» üzerine övgüler düzüldü. Hatta Bay Disney'in nasıl «beş parasız bir boyacı» iken «keskin zekâsı ve becerikliliği sayesinde» olağanüstü bir üne ve tabii servete kavuştuğu anlatıldı.

Bu sırada bir başka ülkede, Şili'de şimdi belki işkence odasında, hapishanede ya da sürgünde olan birçok kişi aynı şekilde anmıyorlardır bu yıldönümünü. Şili devriminin kültürel düzeyde «en büyük düşmanı» olarak ilan ettikleri «Disney miti»ni yıkma mücadelelerinde elleri kolları bağlı olmasaydı söyleyecekleri şeyler bizim övgülerimizden çok farklı olurdu herhalde. Evet, insana şaşırtıcı gelebilir ama yüzden fazla ülkede hikâyeleri yayımlanan filmleri oynatılan, nobel barış ödülüne aday gösterilen kitle kültürünün bu «siyaset-dışı, sınıflar-üstü ve eleştiri-üstü» temsilcisi Şili'de devrimin «en büyük düşmanı» olarak niteleniyordu.

Şili'de Halk Birliği'nin iktidara gelmesiyle birlikte başlattığı mücadele yabancı şirketlerin, bankaların, tekellerin devletleştirilmesiyle, gerçek bir toprak reformunun uygulanmasıyla sınırlanamaz. Mücadelenin belki bunlardan da daha yoğun olarak verildiği bir başka alan daha var: kültür ve eğitim. Düşmanları da tekelci sermayenin parababaları, toprak ağaları, ITT'ler ve CIA'dan ibaret değil. Hepsinden daha «sevimli ve masum görünüşlü» olanlar var: Walt Disney.

Halk Birliği hükümetinin «yeni bir toplumun ancak yeni bir kültür üzerine inşa edilebileceğinin» bilinciyle kurmuş olduğu devlet yayınevi «Bilgi Işığı» bu mücadelenin odaklaştığı kurum oldu. Aralarında Pablo Neruda'nın şiirlerinin de yer aldığı yüzlerce eser yayımlandı burada. İçlerinde bir tanesi de şu başlığı taşıyor: *Vakvak Amca Nasıl Okunmalı?*. Alt-başlık ise *Disney Çizgi-Hikâyelerinde Emperyalist İdeoloji*. Yazarları şimdi mücadelelerini sürgünde devam ettirmek zorunda kalan Şili'li iki toplum bilimcisi: Ariel Dorfman ve Armand Mattelart.

Dorfman ve Mattelart emperyalist kültürün, özellikle Amerika'dan ihraç edilen ürünlerini (bunlar arasında Türkiye'de de yeniden ekranlara getirilen *Görevimiz Tehlike* dizisi önemli bir yer tutuyor) taşıdıkları emperyalist, kapitalist ve karşı-devrimci ideolojiyle amansız bir mücadele vermişler, sayısız çalışmalarıyla. Bunlar içinde en önemlisi, en evrenseli Latin Amerika ülkelerinde onbir ayrı baskısı yapılan *Vakvak Amca Nasıl Okunmalı*. 100'ü aşkın Disney hikâyesini konu alarak yaptıkları bu çalışmanın amacını yazarlar şöyle dile getiriyor: «Burjuva kitle kültürünün asrımızdaki en önemli ve en güleryüzlü temsilcisi Disney'in maskesini düşürmek..».

Dorfman ve Mattelart'ın bu amaçlarına bütünüyle ulaştıklarını ve Disney hikâyelerindeki ideolojiyi belgelerle sergilediklerini söylemek mümkün. «Masum ve sevimli yaratıkların bu sınıflar-üstü ve siyaset-dışı fantezi dünyası» nın ardındaki pederşahi, despotik yapı sergileniyor ve çocuklara «erdemlilik» olarak sunulan şeylerin aslında nasıl kapitalizme özgü değerlerin pekiştirilmesi işlevini yüklenmiş oldukları ortaya konuyor böylece. Ancak bu çalışma ne Latin Amerika'da yayımlanan Disney hikâyeleriyle ne de emperyalist - kapitalist ülkelerin «üçüncü dünyaya uygarlık taşıyıcısı» olarak sunulduğu bu hikâyelerin ardındaki ideolojiyi sergilemekle kalmıyor, bu özel eleştiriyi genel bir çocuk edebiyatı eleştirisinin içine yerleştiriyor.

Disney'in maskesini düşürme çabaları şimdilik CIA - Pinochet işbirliğiyle kesintiye uğratılmış durumda. Kitaplar yakılıp, plaklar imha ediliyor, duvarlardaki «Vakvak Defol» yazıları siliniyor. Walt Disney'in de önemli bir rolü üslendiği bu işbirliği harıl harıl kapitalizmin, kapitalist değerlerin restorasyonu için uğraşıyor. Ama bir kez maskeler aralandı artık. Yazıldı, çizildi, belgelendi, bilinçlere yerleşti. Bunların silinmesi, sökülüp atılması olanaksız. Ve Gözlem Yayınları binlerce kilometre uzaktaki bu iki devrimci yazarın çabasını yeni yılın ilk kitaplarından biri olarak size sunma amacında. Biliyoruz gerek eğiticilerimiz gerek çocuklarımız için pek 'güzel' bir yılbaşı hediyesi olmayacak bu. Ama yine biliyoruz ki yaşamakta olduğumuz dünya da pek 'güzel' değil ve 'güzel' olanın kurulabilmesi için bugünün 'çirkinliklerinin' gösterilmesi gerek.

BASINDA

GÖZLEM YAYINLARI

YARI MÜSTEMLEKE OLUŞ TARİHİ

hüseyin avni şanda

1908 İŞÇİ HAREKETLERİ

yarı sömürgeleşme tarihimizin çağrıştırdıkları

ATİLLA AKSOY

Rosa Luxemburg Birinci Dünya Savaşı öncesinde kapitalizmi söyle tanımlamıştı: «Kapitalizm, propaganda silâhına sahip, tüm yeryüzünü ele geçirme ve tüm öteki ekonomileri ezip yok etme eğiliminde olan ve karşısında hiç bir rakibe tahammülü olmayan ilk üretim tarzıdır. Ancak, aynı zamanda kendi başına var olma yeteneğinden yoksun ve bir gelişme ortamı olarak başka ekonomilere ihtiyaç gösteren ilk üretim tarzıdır da... Sermaye, kapitalizm - öncesi ekonomilere sahip toplumlarla olan mücadelesinde şu amaçları güder :

1. Örneğin toprak gibi, ormanlar gibi, madenler gibi önemli üretici güç kaynaklarını elde etmek.
2. İşgücünü «özgürleştirmek» ve hizmetine katmak.
3. Bir pazar ekonomisi yerleştirmek.
4. Ticaretle tarımı birbirinden koparmak.»

Bu sözler, kapitalizmin yayılma sürecine günümüzde gelişmiş ülkeler dediğimiz sömürgeci ekonomilerden bakışı yansıtıyor. Hüseyin Avni Şanda'nın 1930 yıllarında kaleme aldığı incelemelerinde ise aynı süreç bu kez sömürgeleştirilen ülke açısından açıklanıyor. Yöntemler birbirine çok yakın. Amaçlar ise birbirini bütünlüyorlar. Biri sömürgeci ülkede sermaye birikiminin sömürgeleştirilen ülke aleyhine nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koyarken, ötekisi sömürgede sermaye birikiminin sömürgeci ülke lehine nasıl engellendiğini sergiliyor.

Hüseyin Avni Şanda'nın «Yarı Müstemleke Oluş Tarihi ve 1908 İşçi Hareketleri» başlığı altında toplanan çeşitli dönemlerde yapmış olduğu incelemeler, bu iki konu dışında, Osmanlı İmparatorluğu'nda para meselesini, esnaflar ve tacirleri, ilk sermaye şirketlerini konu alan altı makaleyi daha kapsıyor. Böylelikle yazarın «Reaya ve Köylü» ilk basım 1941, son basım 1975 Habora Yayınları) dışında önemli çalışmalarının tümü bir kitapta toplanmış oluyor.

Hüseyin Avni Şanda Osmanlı İmparatorluğunun yarı - sömürgeleşme sürecini iki ana çelişki temelinde ele almış: Birincisi, emperyalizmle yerli manüfaktür ve tarımdaki kapitalizm - öncesi ögeler arasındaki çelişki, ikincisi bunların hepsinin, temsil ettikleri toplumsal sınıflarla birlikte kitlelerle olan çelişkisi.

Bir başka açıdan söylemek gerekirse, kapitalist yapıyla kapitalizm - öncesi yapının temasından doğan sonuçlar işlenmiş. Tüm makalelerde, sermaye birikimini engelleyen tarihsel nedenlere ağırlık verilmiş. «Yerel ihtiyacı karşılayan el tezgâhlarının» rekabet karşısında nasıl «birer birer kapandığı» anlatılıyor. «Ankara, tiftik sanayii yeri olmaktan çıkarak, Avrupa'ya ham tiftik satan bir pazar haline geldiği» örneği verilerek bu süreç sonunda uluslararası iş bölümünde sömürge ülkeler aleyhine belirlenen yapı ortaya konuyor. Yine bu sürecin sonucu olarak beliren yeni sınıflar, yeni eğitim ve hukuk düzeni ve en önemlisi işgücü ihtiyacının karşılanması için köylülerin mülksüzleştirilerek işçiye dönüştürülmeleri çeşitli yerlerde işlenen konular arasında.

Bugünden baktığımızda, bu tarihsel süreç içinde bazı ögelerin sistem açısından rasyonelliğini yitirip terkedildiklerini görüyoruz. Örneğin, üretim artık yabancı tütün tekeli Reji idaresinin silâhlı muhafızlarının denetiminde gerçekleştirilmiyor. Ancak bunların çoğu biçimsel ögeler. Oysa, öze ilişkin birçok ögenin modernleştirilerek günümüzde de varlığını sürdürdüğünü görüyoruz. «Tarihin tekerrürü» de bundan başka bir şey değil zaten. Hüseyin Avni Şanda, «İstibdat döneminde işçi haklarını sınırlandıran, gerileten yasalar çıkıyordu» diyor. Bugün de Cephe Hükümeti aynı yönde yasalar hazırlamıyor mu? Dün kapitülasyonlar vardı diyor, bugün Ortakpazar yok mu? Dün tütün ekimi belirli bölgelerde yabancı güçler tarafından yasaklanmıştı diyor, bugün haşhaş ekicilerimiz gelmiyor mu aklınıza? Dün Düyun-u Umumiye vardı diyor, bugün dövize çevrilebilir mevduatlarımız Düyun-u Umumiye borçlarından aşağı kalır mı?

Günümüzde iktisat tarihçiliği Şanda'nın incelemelerini yapmış olduğu dönemlere oranla çok daha gelişmiş tahlil araçlarına sahip. Bu doğal bir gelişim. Bu açıdan Şanda'nın eserinin mükemmel olmasını beklemek yanlış olur. Ancak, sadece araştırmacıların alıntılarından tanıdığımız bu tür gerçekten değerli yapıtların yeni basımlarla geniş bir okur kitlesine sunulmasında yarar olduğu da açık.

Hüseyin Avni Şanda

Hüseyin Avni Şanda *1902 yılında Trabzon'un Akçaabat ilçesinde doğmuştur. İlkokulu Trabzon'da bitirdikten sonra, ortaöğretime İstanbul'da devam etmiş, ailevi nedenler yüzünden eğitimi yarıda bırakarak çalışma hayatına atılmıştır. Gazeteciliğe 1923'de Trabzon* İstiklâl *Gazetesinde başlayan Şanda, 1926 - 1929 yılları arasında İstanbul'da* Vakit *Gazetesinde daha sonra da 1936 yılına dek* Akşam *Gazetesinde muhabirlik ve yazarlık yapmıştır. Gazetenin sahiplerinden ve başyazarı olan İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Profesörlerinden Necmettin Sadak'ın yardımları ve önerileriyle araştırıcılığa başlamış ve Üniversitedeki konferans ve derslere katılarak kendini yetiştirmiştir. Özellikle Osmanlı tarihinin son gerileme dönemi ve bu dönemin ekonomik ve sosyal koşulları üzerine çalışmalar yapan Hüseyin Avni Şanda'nın ekonomi tarihiyle ilgili çalışmaları sürekli olarak* İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*'nda yayımlanmıştır. Bundan başka* İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Yeni Adam, İktisadi Yürüyüş, Yurt ve Dünya, Birlik, Çığ, Gençlik, Bütün Dünya *gibi çeşitli dergilerde ve* Tan, Haber, Halk *ve* Son Telgraf *gazetelerinde yazılar yazmıştır.* Yeni İstanbul Gazetesi*'nin ilk çıktığı yıllarda İktisat Sayfası yöneticiliği yapan Şanda, Zeki Cemal Bakiçelebioğlu ile birlikte 1944'de yayına başlayan* Ekonomi Gazetesi*'nin kuruculuğunu ve yönetmeliğini yapmış, 1959'dan sonra da* İstanbul Postası *Gazetesini çıkarmıştır. 1 Aralık 1971'de ziyaret için gittiği Cumhuriyet gazetesinde dünyaya veda eden Şanda'nın yayınlanan kitapları şunlardır :* Bir Yarım Müstemleke Oluş Tarihi *(1932),* 1908'de Ecnebi Sermayesine Karşı İlk Kalkınmalar *(1935) (ikinci baskı,* Türkiye'de 54 Yıl Önceki İşçi Hareketleri *adıyla 1962),* Türkiye'de Sanayiin İnkişafı *(1936),* Reaya ve Köylü *(1941) (yeni düzeltmelerle 1971 ve 1975 basımları Habora Yayınları).*

Cumhuriyet Gazetesi
3 Eylül 1976

BİLİM ARAŞTIRMA DİZİSİ